

Andělé v ABC – ohromení, obdiv i rozčarování

Jsem teplouš, žid, Američan a socialista. Podle mě je dneska mnohem přijatelnější říkat o sobě, že jste teplouš, než že jste socialista, a právě proto je důležité to neustále opakovat. (Tony Kushner)

VLADIMÍR JUST

Snad mi svatý Bertolt B., jeden z přiznávaných guruů inscenátorů, odpustí metaforu poněkud kulinární. Zná to však každý: louskáte třeba u vína s potěšením oříšky, kousnete do posledního – a zkřívíte ústa. Je žluklý. Ten poslední ořech vám smaže báječnou chuť všech předchozích. Přesně to se mi málem stalo v hledišti ABC na premiéře čtyřapůlhodinové Dočekalovy inscenace Kushnerových *Andělů v Americe*.

KADIŠ JAKO „PUNCTUM“

Tím žluklým ořechem byla pro mne poslední zhruba čtvrt hodina. Nevím, do jaké míry byla Kushnerem naposledy autorizovaná verze, již režisér zvolil za základ inscenace, právně závazná. Ale z diváckého hlediska bylo zbytné (kromě většiny replik Epilogu, jež po třiceti letech zfrázovitěly) v podstatě všechno, co přišlo po faktické pointě večera – scéně *kadiše*, modlitby za zemřelého. Kadiš to je zprvu rozpačitý, vynucený na nešťastném židovi Louisi Aronsonovi (Louis, autorův názorový mluvčí, jinak ovšem nejistý, promiskuitní, opustí svého HIV nakaženého partnera a vyčítá si to; v úhrnu jde o jednu z nejtěžších postav, protože je čím dál víc složená z proklamací – to vše znamenitě a bez patosu, pokud role dovolila, sehrál Viktor Dvořák). Tím, kdo si kadiš na Louisovi vynutí, je paradoxně lehkomyšlný floutek, černošský transvestita a ošetřovatel Belize (lehce, jakoby tanečně až kabaretně napsaný a posléze i tak zahravý Filipem Březinou; herec stejně suverénně sehraje i paralelní roli imaginárního majitele cestovní kanceláře z drogových vizí hlavní ženské postavy Harper – zde výjimečně nikoli lesby, zato závislé na valiu). Z původních rozpaků z nepovedeného kadiše nakonec Louise zachrání andělská „pomoc shůry“, jež celou scénu zázračně vygraduje. A z modlitby za mrtvého se vyloupne téma inscenace – smíření a odpuštění tváří v tvář smrti, všemu a všem navzdory. Po čtyřech hodinách nenávisti a rozpadu všech vztahů, mileneckých, rodičovských i sociálních (rozpadu, jehož je AIDS už jen zástupnou metaforou, nikoli tedy fatálním „dies irae“ jako v době vzniku hry, kdy se z autora stal přes noc slavný prodáváč apokalypsy), po celém tom kontrapunktu propletených osudů zoufalců, vzájemně se rozcházejících mluvců a nenávidících příde

Zásah o to silnější, že jde o kadiš za padoucha jménem Roy M. Cohn: za nenáviděného aroganta a cynika, zaskočeného nemocí, již přece on, *heterosexuální muž, který tu a tam píchá s chlapama*, nemůže nikdy dostat. To je neslučitelné s mediálním obrazem reaganovského chlapáka, co spoluurčuje osudy země (ne náhodou stál stejnojmenný předobraz této skvěle napsané postavy nejen za spornou popravou Ethel Rosenbergové, manželky nesporného ruského špiona, ale asistoval i dávnému startu pochybné podnikatelské kariéry dnešního amerického prezidenta: věru nečekaná aktualizace, o níž se v době premiéry Kushnerovi nezdálo ani v nejhorším snu). Nezapomenutelný Roy M. Cohn (v TV seriálu Al Pacino), nečernobíle vykreslený zároveň jako zábavný a charismatický prostitut práva, s konexemi na nejvyšší místa v Bílém domě, se pro mne stal druhou životní rolí Ondřeje Pavelky (po dávném Faustovi). Nejprve se jeho rozbuřelý ego zdráhá solidárně podělit o nesehnatelné léky, jež si harpagonsky syslí v „sejftu“ (a je to právě onen floutkovsky roztančený Belize, kdo myslí na druhé a konspirativně Cohnovi léky proti AIDS krade). A ještě než odejde z tohoto světa, neodpustí si sehrát krutou etudu fingované smrti a „dojemného“ volání matky, již sentimentálně prosí, aby mu k umírání zpívala ukolébavku v „jidiš“. Šašek i na prahu smrti. Etudu s fiktivní smrtí sehraje se svou neodbytnou pronásledovatelkou, jež se mu zjevuje ve snu – to od ní se předtím dozví Jobovu zprávu, že byl za své podvody konečně vyloučen z advokátní komory (boží mlýny melou i v Americe pomalu, ale jistě). Touto Cohnovou Erínyí je právě žena, již kdysi dopomohl na popraviště: Ethel Rosenbergová, kmotrovo černé svědomí. V Dočekalově inscenaci se stala jednou z úchvatných hereckých kořistí Evy Salzmannové (o dalších ještě bude řeč).

AMERICKÁ „SORELA“ A SLOVANÉ

Stalo se mi to vlastně u této hry podruhé: před šesti lety jsem se tu vypisoval ze zklamání nad vyústěním Kushnerova šestidílného televizního přepisu *Andělů v Americe*, snad ještě slavnějšího než verze divadelní (11 cen Emmy, 5 Zlatých glóbulů). Už tehdy jsem psal, dovolíte-li mi malou televizní odbočku, že přetrvávající kvalitou opusu jsou brilantní herecké výkony, nikoli scénář. Sice zprvu vtipný i smutný, udržující virtuózní ambivalenci mezi vážností a ironií, tragikou a groteskou, místy však již v průběhu – a právě ve finále! – upadající do popisného a proklamativního realismu, do jakési optimistické „sorely“ po americku: *Jste úžasní! Velké dílo začíná! Řekne nám, divákům, do kamery hlavní hrdina, zázračně se uzdravivší z AIDS, chvíli poté, co v příšerném happyendovém finále spolu se svými gay přáteli (Jeffrey Wright, Ben Shenkman) a se zmožděnou „svatou“ matkou dalšího*

myslitele epochy Gorbačova“. Pak se všichni obejmou a optimisticky krácejí po schodišti vzhůru – *scházela mi tam na horizontu snad jediné Jiřina Švorcová na traktoru*. Tady po všech stránkách pozoruhodný film bohužel končí v poloze, již z levicových pozic vlastně sám tvrdě kritizuje – totiž v pusté komerci. Za to, že podobné schematické scény nestačily ani zdaleka celou sérii zničit, mohou herecké výkony (řečeno s Walterem Kerrem: *naštěstí dramatik neprosadil svou, ale charaktery*).

Čekal jsem, zvláště pak po onom divadelně fascinujícím příběhu zlosyna a závěrečném záblesku (nikoli proklamaci!) smíření všech postav, že budu těchto trapných pasáží ušetřen aspoň na jevišti: nestalo se tak. Výše popsané pocity z televize se mi v plné síle vrátily.

Revue SAD, již patří zásluha prvé publikace *Andělů v Americe* z pera překladatelky Jitky Sloupové, před časem upozornila na fakt, že autor, zhýčkan omračujícím úspěchem *Andělů*, napsal jakési volné pokračování, orientované tentokrát nikoli do Ameriky, nýbrž do Ruska po rozpadu SSSR (Slované, 1994). Funkci apokalypsy tu namísto AIDS hraje černobylská katastrofa (místo anděla tu autorovy sentence pronáší dítě postižené v důsledku ozáření). I v závěru Dočekalovy inscenace dojde na černobylskou aluzi, bohužel jen okrajově, klipově a nemotivovaně. Svou „slovanskou epopeji“, již zlí jazykové podezírali, že vznikla z „odpadu“ při krácení původních *Andělů*, se dramatik vypisoval z typických frustrací západního levicového intelektuála (z nichž ovšem nepříliš šťastně těžili již *Andělé*). *Stalinismus je to nejhorší, co se kdy přihodilo s dobrou myšlenkou*, říká v rozhovoru pro Guardian citovaném v úvodu, *ale kolaps Sovětského svazu probouzí hrůzu, protože jsme ztratili jakýkoli pocit, že existuje nějaká alternativa*. Zopakujme si. Nikoli AIDS, Černobyl a nelidský režim, nýbrž kolaps SSSR je pro autora hororem.

Naštěstí se z většiny svých běsů dramatik vypisuje s požehnáním své největší přednosti, pronikavého smyslu pro neotřelý humor, sarkasmus a grotesku. Obě hry ne náhodou spojuje jeden monolog a jedna postava, opět skvěle napsaná a Salzmannovou kongeniálně zahrnaná: nejstarší jící bolševik s pláštěm až na paty, černěnkovský mytický

Pointu Dočekalo-vých *Andělů v Americe* představuje scéna kadiše, modlitby za zemřelého padoucha Roye M. Cohna (Ondřej Pavelka, na lůžku) FOTO PATRIK BORECKÝ

Viktor Dvořák (vpravo) se jako autorův názorový mluvčí Louis Aronson sblíží s ambiciózním právníkem Joem Pittem (Martin Donutil) bojujícím se svou sexuální identitou FOTO PATRIK BORECKÝ

Po čtyřech hodinách nenávisti a rozpadu všech vztahů přijde úlevná katarze. Barthes by napsal „punctum“, zásah.

Eva Salzmannová v inscenaci *Andělů v Americe* ztvárňuje úctyhodných pět postav, jak ženských, tak mužských FOTO PATRIK BORECKÝ

geront Alexej Antedilluvianovič Poparádév. V *Andělích* jeho monolog před oponou zahajuje druhý díl. Uprostřed sklerotického naříkání ovšem z bolševika vypadne i perla, z jejíž možná ani nezamýšlené hloubky zamrazí. *Měli jste za našeho režimu všichni ochranný obal, krunýř*, říká v podstatě ten muž, *ale změny přišly dřív, než vám stačil narůst obal nový, jste vůči nim nechránění, nazí a bezbranní jako mimina, to nemůže dobře skončit*. To vůbec není povrchní karikatura, to je sonda do budoucnosti (tedy k nám teď a tady). Naštěstí takových míst, myšlenkových paradoxů i situačních zvratů, balancujících mezi parodií a vážností, odhalujících pod povrchem dění druhou, smí-

chovou pravdu o světě, najdeme u Kushnera víc. A snad právě ona inspirovala všechny složky inscenace v úhrnu k velkému jevištnímu výkonu, jenž výrazně vybočuje z běžného českého průměru. Její jedinou slabinou je přehnaně uctivý předklon před autorem, projevující se už v programu emfatickými výkřiky (*Andělé v Americe jsou hra o celém vesmíru! Velké dílo začíná!*), následně překlopenými do nekritických kritik – a odtud pramenící malá odvaha ke škrtům.

HERCI, HERCI, HERCI...

Abychom překonali v úvodu zmíněnou pachut, připomeňme kvality inscenace. Tou první je režie, jež v roztržité hře našla jednotící vnitřní nerv (stupňující se intolerance i závěrečná tolerance) a na něj navázala, kromě surreálních výstupů *Andělů*, to nejpodstatnější: obrazy lidsky jedinečných charakterů. A nad touto „obrazárnou“ krotí režisér patos dialogů třeba tím, že asistentka na aktéry shora „zasněží“ z jakéhosi na tyči připevněného síta. Režisérovi vydatně pomáhá i Chocholouškova scéna, tvořená dvěma zelenkavými, střídané se rozevíracími i svíracími panely (čímž nenásilně vytvoří libovolný exteriér i interiéru), a nadzemská i zlověstně podvrtná hudba Ivana Achera.

Mezi metamorfózami Evy Salzmannové vyniká matka mladého, ambiciózního právníka Joea Pitta (Martin Donutil vystihl postupný společenský sešup suverénního „kravatáka“, který v sobě objeví homosexuálitu, ale na rozdíl od Cohna se k ní přihlásí, a to jak manželce Harper – znamenitá Beata Kaňoková, patrně nejdojemnější postava inscenace –, tak právě matce; o to bolavější je pak jeho zklamání z nového vztahu s Louisem). Salzmannová matka Hannah se vyvíjí od rigidní matrony, jež po synově odhalení za boha nedokáže vůbec vyslovit „prosté“ slovo homosexuál, až k nejsoucinnější postavě příběhu, která se obětavě a neokázale stará vlastně o úplně cizího člověka, přítele synova přítele. Je jím HIV nemocný a – možná právě díky ní – zázračně se uzdravivší Prior Walter (další dokonale využitá herecká příležitost empatického Tomáše Havlíka). Suma sumárum: největším ternem inscenace jsou herci, a to bez rozdílu všichni. O které jiné dnešní inscenaci můžeme říci totéž?

Městská divadla pražská (ABC) – Tony Kushner: *Andělé v Americe*. Překlad Jitka Sloupová, režie Michal Dočekal, dramaturgie Simona Petrů a Michal Zahálka, scéna Martin